

Fiskālās disciplīnas
padome

**EKONOMISTU
APVIENĪBA**

Koronanomika Latvijā: Ietekme, politikas reakcija un atgriešanās pie izaugsmes

Mortens Hansens¹

Rīgas Ekonomikas augstskolas Ekonomikas departamenta vadītājs
un Latvijas Fiskālās disciplīnas padomes priekšsēdētāja vietnieks.²

¹ Kontaktinformācija:

Mortens Hansens, morten.hansen@sseriga.edu, Rīgas Ekonomiskā augstskola,
Strēlnieku iela 4a, LV 1010 Rīga, Latvija.

² Visi šajā rakstā izteiktie viedokļi ir mani un, iespējams, neatspoguļo Rīgas Ekonomikas
augstskolas vai Fiskālās disciplīnas padomes viedokli.

Apkopojums

Šis ir nepabeigts darbs.

Nepabeigts, jo tā rakstīšanas laikā, 2021. gada maijā, Covid-19 pandēmija joprojām plosās – infekcijas, vakcinācijas un ekonomiskās un sociālās ietekmes ziņā.

Šī raksta mērķis ir aprakstīt un analizēt, kā pandēmija skāra tieši Latviju, kā valstij klājās krīzes laikā, kā tā reaģēja un kā iziet no šīs īpašās krīzes.

Šis ir nepabeigts darbs jeb darba daļa arī tajā ziņā, ka daudzas problēmas tajā ir tikai ieskicētas, bet daļa nav ietverta vispār. Uz šī darba uzrakstīšanas brīdi pandēmijas mūsu ekonomiku būs ietekmējusi jau 15 mēnešus, bet tās ietekme un atbildes pasākumi gan nacionālajā, gan starptautiskajā līmenī bija un būs plaši jāpēta vēl daudzus gadus.

Darba ideja pieder Ojāram Kehrim – Ekonomistu apvienības prezidentam, un Ivaram Ījabam – Eiroparlamenta deputātam, kas pārstāv politisko apvienību Attīstībai /Par! un Eiroparlamenta grupu Renew Europe.

Ekonomistu apvienība vēlas pateikties Ivaram Ījabam un Eiroparlamenta grupai Renew Europe par palīdzību šī pētījuma tapšanā.

Ekonomistu apvienība tika nodibināta 1994. gadā, lai veicinātu ekonomisko domāšanu un ilgtermiņa ekonomikas attīstību Latvijā, un ir viena no vecākajām Latvijas nevalstiskajām organizācijām. Apvienības pamatdarbība ietver ekonomikas pētījumus, konferenču un diskusiju rīkošanu, kā arī sistemātisku izvērtēšanu politisko partiju programmām ekonomikas jomā.

Ekonomisti.lv

Izdevuma teksta autoritātes nav aizsargātas.

Šo tekstu gan pilnīgi, gan daļēji drīkst izmantot bez iepriekšējas atļaujas, tomēr obligāti ir jānorāda izmantotais avots.

1. Ievads

Runājot par cēloņiem, 2008. – 2010. gada finanšu krīzei un pašreizējai Covid-19 pandēmijai nav nekā kopīga, bet abām ir milzīga ekonomiskā ietekme un abas var raksturot kā „Gadsimta notikumus”, lai gan tās atdala mazāk nekā 15 gadi. Tomēr to salīdzinājums sniedz nepieciešamo priekšstatu: koronavīrusa krīze ar tās pēkšņo sākumu – vēl 2020. gadā februārī pandēmija neietekmēja ekonomiskos rādītājus, bet jau 2020. gadā martā valstu ekonomikas piedzīvoja dramatiskas izmaiņas – radīja lielu pieprasījumu pēc ekonomiskas datiem. Tomēr šie dati bija un joprojām ir nepietiekami. Piemēram, šī raksta tapšanas laikā (2021. gadā maijā) par vissvarīgāko ekonomikas mainīgo lielumu – ekonomikas izaugsmi, - bija pieejami dati tikai par pieciem ceturkšņiem.

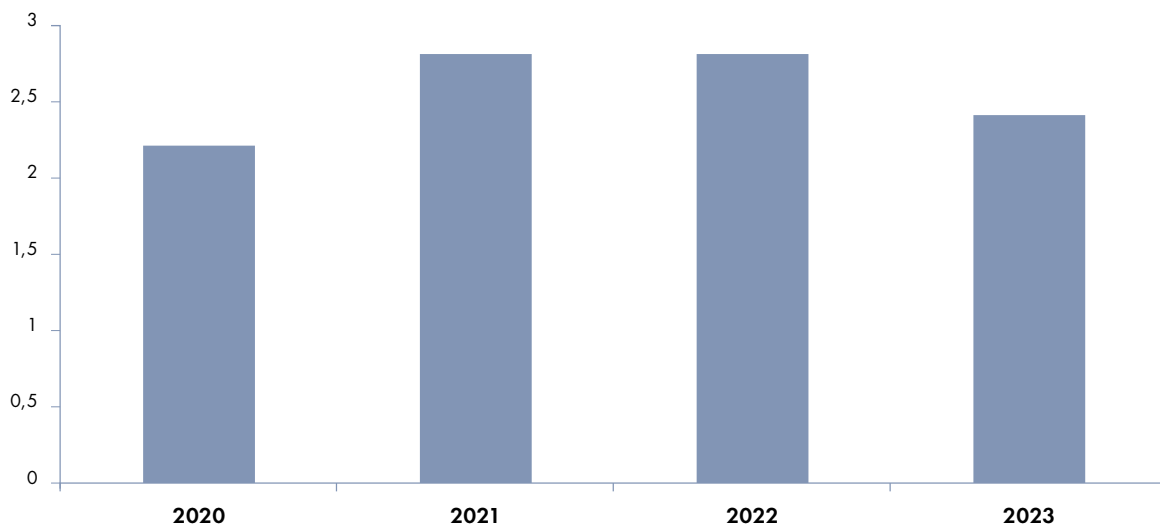
2020. gada martā pasaule saskārās ar vairākām krīzēm: veselības krīzi, piegādes ķēžu krīzi, darba tirgus krīzi, pieprasījuma krīzi, naftas cenu krīzi, biržu krīzi, kā arī tuvojošos valūtas un parādu krīzi.

Pagaidām krīze ir bijusi mazāk smaga, nekā tika prognozēts tās sākumā. Piemēram, Latvijā, tas notika lielā mērā pateicoties nepieredzēti lielām atbalsta programmām no Eiropas Savienības, Eiropas Centrālās bankas, kā arī Latvijas valdības.

Šajā rakstā mēģināts izsekot dažiem notikumiem kopš 2020. gada februāra-marta. 2., 3. un 4. sadaļā tiek analizēta situācija Latvijā pirms un pēc pandēmijas, 5. sadaļā aprakstīti daži no daudziem atbalsta pasākumiem, 6. sadaļā – atgriešanās pie izaugsmes Latvijā, savukārt 7. sadaļā – jautājumi, kas pēc pandēmijas vēl joprojām nav atrisināti. 8. sadaļā aplūkota ilgtermiņa izaugsme Latvijā, 9. sadaļā sniegti ieteikumi turpmākajiem pētījumiem, bet 10. ir noslēdzošā sadaļa.

2. Pirms pandēmijas sākuma – 2020. gadā februāris

Labu piemēru par to, cik pēkšņi pandēmija skāra sabiedrību, kā arī ekonomiku, liecina Latvijas Finanšu ministrijas dati. Vēl 2020. gada februārī ministrija prezentēja ekonomikas izaugsmes prognozes, ko ik gadu sagatavo ES stabilizācijas programmai, un šīs prognozes redzamas 1. attēlā. Tie ir pilnīgi “normāli” rādītāji; kas var nedaudz likties par mazu, taču atspoguļo ekonomiku, kas tolaik vienkārši auga.

1. attēls: Latvijas ekonomikas izaugsmes prognozes 2020. – 2023. gadam (2020. gada februāris)

Avots: Latvijas Republikas Finanšu ministrija, Ikmēneša ekonomikas un vispārējā budžeta pārskats

Tajā laikā Latvijas ekonomika neizrādīja nelīdzsvarotību, ja vien neskaita iespējamās pārkaršanas tendences darba tirgū. Inflācija tika kontrolēta, valsts finanses bija labā stāvoklī, nebija vērojams kredītu bums vai kāda cita ārēja nelīdzsvarotība, par ko liecina 1. tabula.

Izaugsmes tempis	Bezdarbs	Inflācija	Valsts budžeta bilance	Valsts parāds, bruto	Tekošā rēķina bilance
2019. 1. cet.	2020. gadā februāris	2020. gadā februāris	2019	2019	2019
0.6%	7.2%	2.3%	- 0.4% (no IKP)	37% (no IKP)	- 0.6% (no IKP)

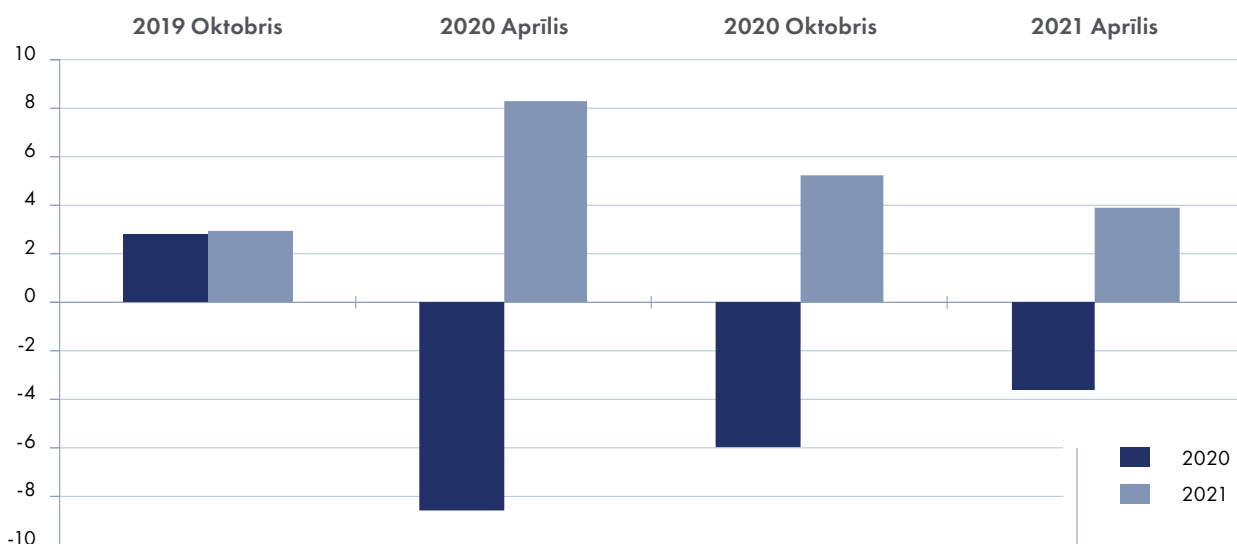
1. tabula: Galvenie Latvijas ekonomikas rādītāji tieši pirms pandēmijas

Avots: Latvijas oficiālā statistikas portāla (stat.gov.lv) dati par ekonomikas izaugsmi, bezdarbu un inflāciju; SVF (imf.org) dati par budžeta bilanci, parādu un tekošā rēķina bilanci.

3. Covid-19 kļūst par sadzīvē lietotu vārdu. 2020. gada marts-aprīlis

Latvijā pirmais Covid-19 gadījums tika reģistrēts 2020. gada 2. martā, kam ļoti ātri sekoja aizliegumi dažādās jomās: piemēram, 16. marts bija pēdējā regulāro lidojumu diena no Latvijā.

Tam bija arī tūlītēja ietekme mikro un makroekonomisku, kā arī ekonomista profesijai tika nopietni izaicināta divu iemeslu dēļ: a) ātrums ar kādu pandēmija ietekmēja ekonomiku un b) jebkādu iepriekšēju līdzīgu notikumu trūkums, kas palīdzētu izdarīt prognozes³. To labi ilustrē Starptautiskā Valūtas fonda (SVF) veiktās Latvijas ekonomikas prognozes. SVF tās sniedz divreiz gadā (aprīlī un oktobrī), un pēdējās četras prognozes 2020. un 2021. gadam redzamas 2. attēlā. Līdzīgi kā ar Finanšu ministrijas prognozēm, 2019. gadā nekādas briesmas nav redzamas, savukārt prognozes pusgadu vēlāk jau paredzēja dramatisku IKP kritumu 2020. gadā par vairāk nekā 8% un tikpat spēcīgu atgriešanos 2021. gadā. Šīs dramatiskās prognozes (līdzīgas pārējām valstīm) tika būtiski pārskatītas uz leju, jo pandēmija izrādījās ne tik smaga, kā bija sākotnēji sagaidāms, un lielā mērā pateicoties līdz šim nepieredzēta apjoma fiskālajiem un monetārajiem stimuliem, kas tika uzsākti. (skat. 5. sadaļu).

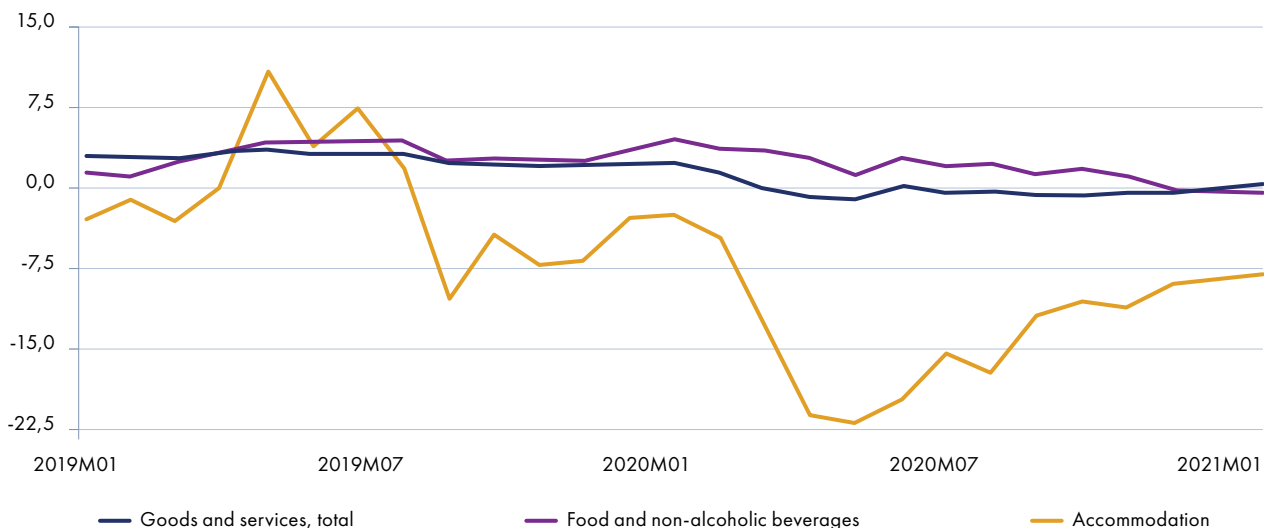
2. attēls: IKP izaugsmes prognozes Latvijai četros dažādos laikposmos (2019. g. oktobris, 2020. g. aprīlis, 2020. g. oktobris un 2021. g. aprīlis).

Avots: SVF, Pasaules ekonomikas apskata datubāze, 2019. g. oktobris, 2020. g. aprīlis, 2020. g. oktobris un 2021. g. aprīlis

4. Krīzes anatomija Latvijā

Covid-19 un sekojošie ierobežojumi izraisīja negatīvu pieprasījuma šoku ekonomikai. Smagi cieta pasažieru gaisa pārvadājumi, tūrisms, viesnīcas un restorāni. Negatīvu šoku piedzīvoja piegādes, jo visā pasaulē tika traucētas loģistikas ķēdes, taču ietekme uz pieprasījumu bija visspēcīgākā, ko parada spiediens uz inflācijas krišanos (3. attēls). Kopējā inflācija bija ar negatīvu zīmi jau 2020. gada aprīlī un negatīva tendence saglabājas līdz pat 2021. gada martam. Izmitināšanas sektors, acīmredzami, parādīja ievērojamu deflāciju.

³ Spāņu gripa, kas plosījās 1918. – 1920. gadā, tika piedzīvota pavisam citos ekonomiskos apstākļos. Valstis tobrīd bija daudz nabadzīgākas un ekonomiski mazāk atkarīgas, tāpēc tā laika situāciju nevar izmantot jēgpilnai salīdzināšanai.

3. attēls: Inflācija Latvijā 2019-I – 2021-III, kopumā un atsevišķos sektoros

Avots: Latvijas oficiālais statistikas portāls

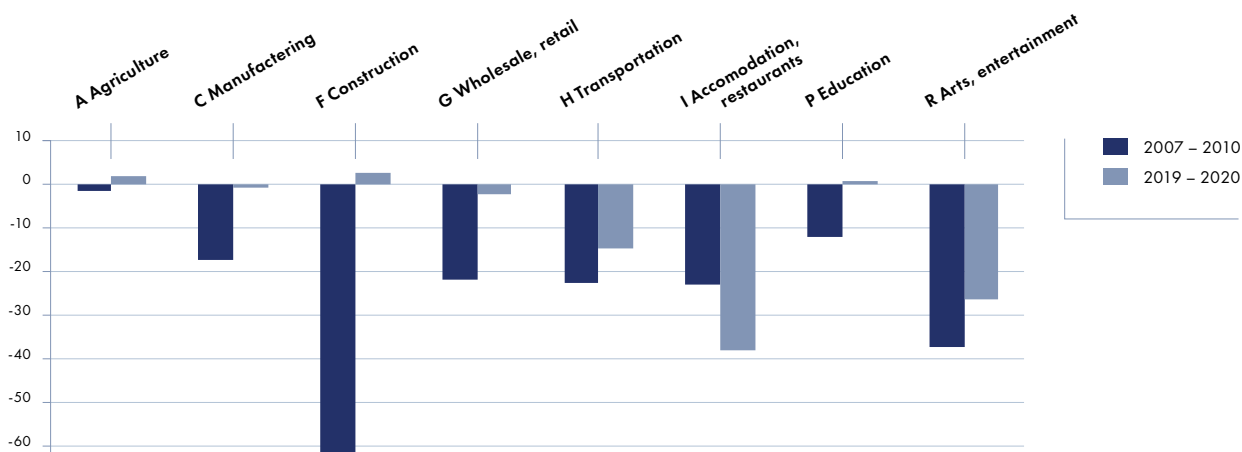
Pašreizējai krīzei un 2008. – 2010. gada finanšu krīzei nav nekā kopīga cēloņu ziņā, tomēr ir lietderīgi tās salīdzināt, lai redzētu līdzības un atšķirības. Pēdējais ceturksnis pirms pandēmijas jeb pēdējais "normālais" ceturksnis bija 2019. gada 4. ceturksnis. Līdzīgi 2008. gada 2. ceturksni var nosaukt par pēdējo ceturksni pirms finanšu krīzes, ja par šīs krīzes sākumu uzskatīt Lehman Brothers sabrukumu 2008. gada 15. septembrī. Mēs ciešam no datu trūkuma – kopš pandēmijas sākuma ir reģistrēti IKP dati tikai par pieciem ceturkšņiem, taču, kā parādīts 4. attēlā, finanšu krīzes ietekme bija daudz spēcīgāka un daudz ilgāka.

4. attēls: Covid-19 un finanšu krīzes salīdzinājums Latvijā. 2019. 4. ceturksnis = 100 un 2008. 2. ceturksnis = 100. Pirmā ass: ceturkšņu skaits pēc krīzes sākuma.

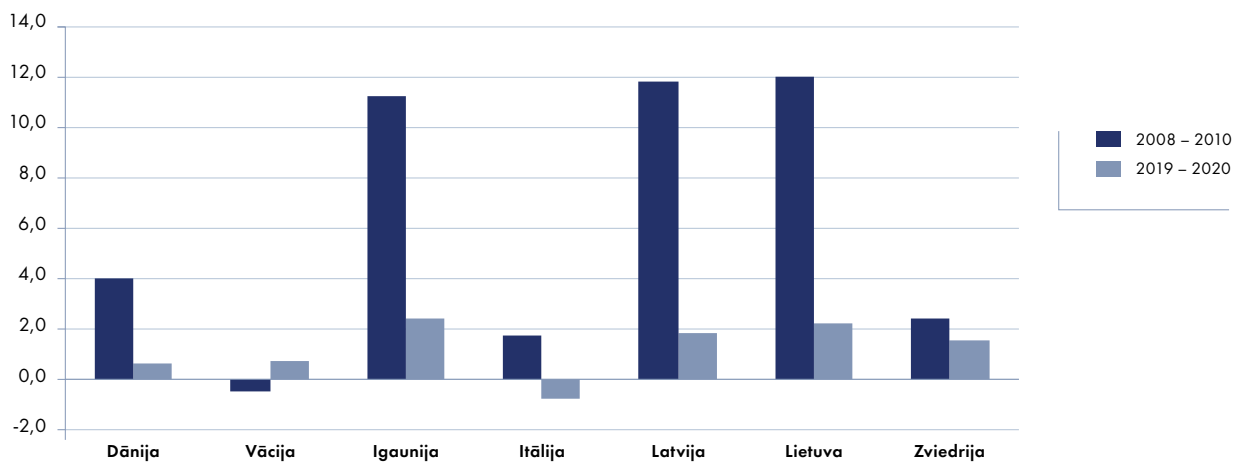
Avots: Latvijas oficiālais statistikas portāls un autora aprēķini

Šo secinājumu apstiprina arī 5. attēls, kurā salīdzināta ietekme uz dažādām ekonomikas nozarēm. Finanšu krīze sākās ar kredītu bumu, kas pārtapa kredītu krīzē, un uzreiz būtiski ietekmēja tādas nozares kā būvniecība, nekustamie īpašumi, banku pakalpojumi un pēc tam arī uz visu ekonomiku. Covid-19 bija daudz izvēlīgāks, smagi skarot, piemēram, izmitināšanas un izklaides nozari, taču saglabājot nelielu izaugsmi celtniecības nozarē un neatstājot nekādu vērā ņemamu ietekmi uz tādām nozarēm kā ražošana, kur ir liels nodarbināto skaits.

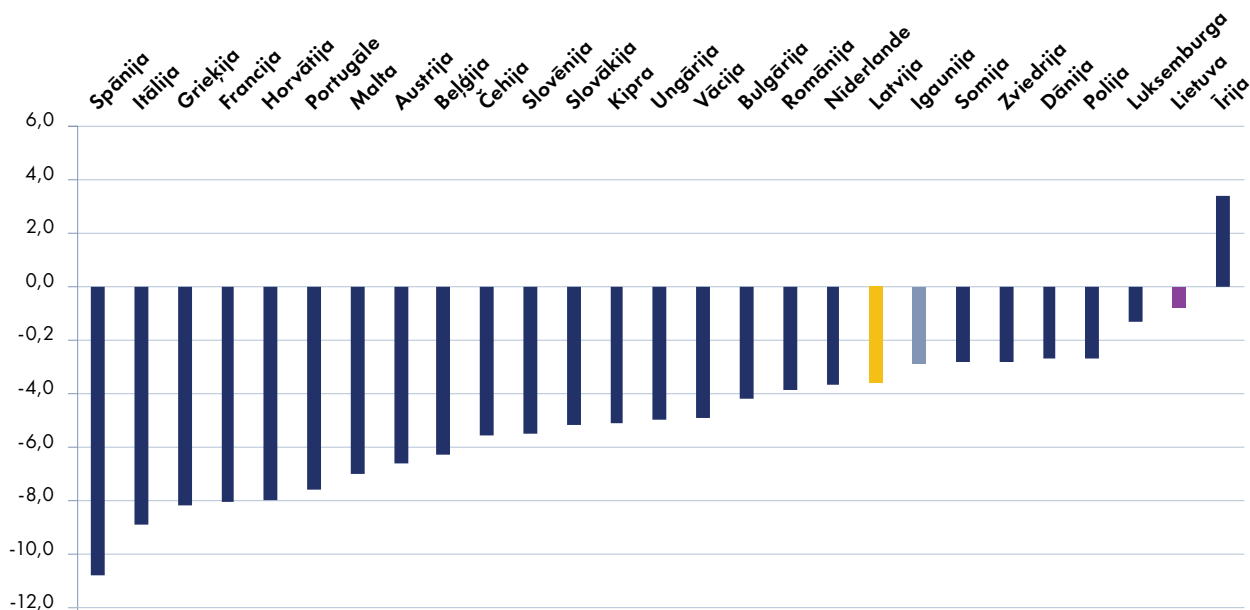
5. attēls: Covid-19 un finanšu krīzes salīdzinājums Latvijā. Pievienotās vērtības izmaiņas (salīdzināmās cenās) 2007. - 2010. un 2019. - 2020. gadā atsevišķās tautsaimniecības nozarēs pēc NACE 2 klasifikācijas. Avots: Latvijas oficiālais statistikas portāls un autora aprēķini

Tāpēc nav nekāds brīnums, ka arī ietekme uz bezdarbu pašreizējās krīzes laikā ir bijusi daudz labvēlīgāka nekā finanšu krīzes laikā. Latvijas bezdarba līmenis 2020. gadā ir pieaudzis par aptuveni 2 procentpunktiem, kas ir tālu no postošajiem 12 procentu punktiem finanšu krīzes laikā (6. attēls). Šis ir viens no pozitīvākajiem pandēmijas pārsteigumiem, kas atspoguļo to, ka pandēmijai nebija salīdzinoši tik smagas ietekmes uz ekonomiku, un visticamāk arī visā ekonomikā pastāv pārliecība, ka izaugsmes atgriešanās ir tepat blakus. To veicina ECB stimuli, valstu fiskālie stimuli, gaidāmie ES fiskālie stimuli un, protams, vakcīnu piegādēs.

6. attēls: Bezdarba līmeņa izmaiņas 2008. – 2010. un 2019. – 2020. gadā izvēlētajās ES valstīs Avots: Eurostat un autora aprēķini

Lai pabeigtu šīs krīzes anatomijas izpēti, aplūkosim tās ietekmi uz IKP visā ES (7. attēls). Tas parāda Covid-19 kā asimetrisku šoku, kam vislielākā negatīvā ietekme ir uz Dienvideiropas ekonomiku, kura lielā mērā balstās uz tūrismu. ES kontekstā ietekme uz Baltijas valstīm ir bijusi labvēlīga, bet Lietuva ir pat otra vismazāk skartā valsts^{4,5}.

7. attēls: IKP pieaugums (kritums...) 2020. gadā ES 27 valstīs
Avots: Eurostat

5. Politiskā reakcija

Salīdzinot ar finanšu krīzi, politiskā reakcija uz Covid-19 bija ātra un pretcikliska. Eiropas Centrālā banka (ECB) uzsāka Pandēmijas ārkārtas aktīvu iegādes programmu, ES ietvaros izveidoja Atveseļošanas un noturības mehānismu (RRF), kas ir daļa no NextGenerationEU, bet Latvija (un arī citas valstis) īstenoja savus fiskālos pasākumus. Zemāk tiek apskatītas galvenās problēmas.

5.1 ECB; monetārā politika

ECB monetārā politika jau pirms pandēmijas bija ļoti brīva, ar visu laiku zemāko kreditēšanas likmi 0,25% kopš 2016. gada 16. marta un depozīta likmi ar mīnusa zīmi kopš 2014. gada jūnija, kas sasniedza -0.50% 2019. gada 18. septembrī (skat. ECB) (1). Tādējādi ECB noteiktās procentu likmes pandēmijas dēļ vairs netika pazeminātas, bet banka jau 2020. gada martā uzsāka jaunu pagaidu aktīvu iegādes programmu (PEPP – Pandēmijas ārkārtas aktīvu iegādes programma) ar mērķi pazemināt tirgus procentu likmes, jo īpaši valsts obligācijām Eirozonā, ņemot vērā to, ka pandēmijas rezultātā valstu finanses bija pakļautas nopietniem izaicinājumiem papildu izdevumu un nodokļu ieņēmumu deficīta dēļ.

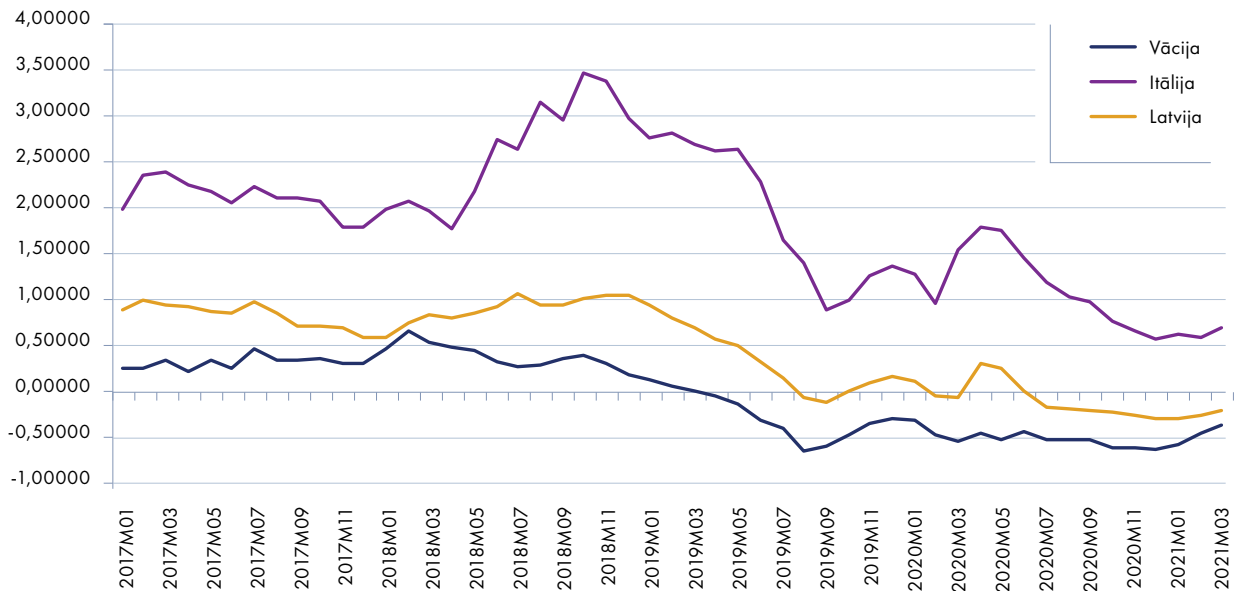
Sākotnēji PEPP programmas apjoms bija 750 mljrd. EUR, bet 2020. gada jūnijā tas tika palielināts par

4 Ietekmi uz Lietuvu mazināja kompānija Thermo Fisher Scientific Baltics, kura palīdz ražot vakcīnas un kuras ražošana acīmredzami ir ievērojami pieaugusi pandēmijas laikā (LRT ziņas). 98 / 5000
Turklāt Lietuvas valdība nodrošināja vienu no lielākajām atbalstu paketēm pasaulē (skat. zemāk).

5 Par spīti pandēmijai, izaugsme Īrijā, visticamāk, ir saistīta ar ASV tehnoloģiju uzņēmumu lielo klātbūtni Īrijas ekonomikā. Daudzi no šiem uzņēmumiem – Amazon, Google utt. – Covid-19 laikā ir ļoti strādājuši.

600 mljrd. EUR un 2020. gada decembrī vēl par 500 mljrd. EUR, kopā sasniedzot 1850 mljrd. EUR⁶ jeb 16% no Eirozonas 2020. gada IKP. Ārkārtas aktīvu iegāde turpināsies vismaz līdz 2022. gada martam vai līdz Covid-19 krīzes beigām.

Kā redzams 8. attēlā, PEPP programmai izdevās samazināt aizņemšanas izmaksas. Latvijai ir iespēja aizņemties ar negatīvām procentu likmēm.

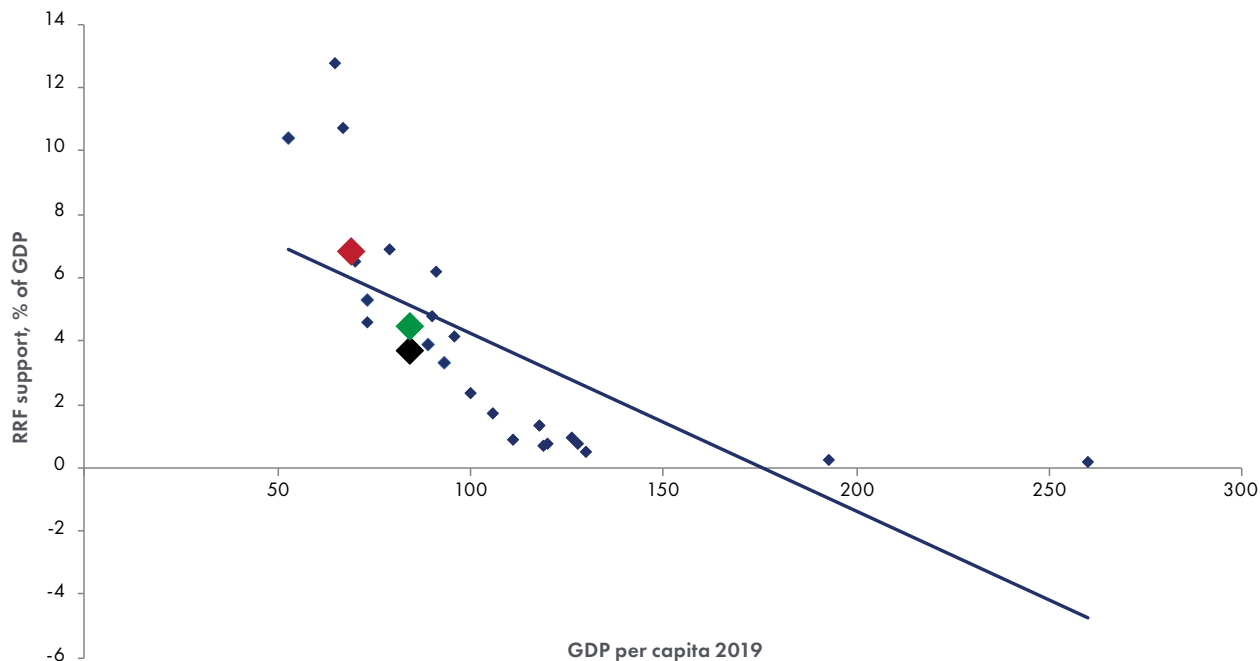
8. attēls: Ilgtermiņa procentu likmes, valsts obligācijas, Vācija, Itālija un Latvija, 2017-I – 2021-III
Avots: Eurostat

5.2 ES; Atveseļošanas un noturības mehānisms

Šis pētījums neparedz sīki apspriest ES Atveseļošanas un noturības mehānismu (RRF) un NextGenerationEU instrumentu. Plašāk par to skatieties ES Komisijas (1) un (2) informāciju. 750 mljrd. EUR ir liela summa, ap 5,6% no ES IKP 2020. gadā, taču tā atpaliek no Trampa-Baidena stimulēšanas paketēm ASV. Galvenais jaunums ir ES pilnvaru paplašināšana – a) RRF sniedz dotācijas, jo īpaši vismagāk skartajām Dienvideiropas valstu ekonomikām, programmas izmaksu apkalpošana tiek veikta, b) aizņemties ES līmenī ar zemām procentu likmēm AAA reitinga dēļ un izmantojot c) jaunus nodokļus, kas jāievieš ES. Valstis iesniedz nacionālos RRF plānus (ES Komisija (1)); šī raksta tapšanas laikā Latvijas plāns nebija pieejams ES tīmekļa vietnē. Ļoti detalizētu skatu uz RRF sniedz Bruegel (2020).

Atbalsts, kā jau minēts, galvenokārt ir paredzēts valstīm, kuras pandēmija skārusi vismagāk, bet tas atspoguļo arī valstu relatīvo labklājību. Latvijai bija salīdzinoši neliels IKP samazinājums, bet no RRF tā ir saņēmusi gandrīz 2 mljrd. EUR jeb 6,8% no 2020. gada IKP, kas ir piektais lielākais rādītājs ES (skat. 9 attēlu, kur Latvijai ļoti tuvu ir Rumānija un Slovākija).

⁶ Lai vieglāk novērtētu šī skaitļa lielumu, summa būtu 100 EUR banknošu kaudze apmēram 2000 km augstumā, vai apmēram attālumš no Rīgas līdz Romai.

9. attēls: RRF atbalsts procentos no IKP, salīdzinot ar 2019. gada IKP uz vienu iedzīvotāju (EU27 = 100)
 Latvija ir attēlota ar **RED**, Igaunija ar **BLACK**, Lietuva ar **GREEN**
 Avots: ES Komisija (2) un Eurostat

Piezīme: Trīs valstis, kas saņem vislielāko RRF daļu salīdzinājumā ar IKP, ir Horvātija, Bulgārija un Grieķija. Divas bagātās valstis ar nelieliem piešķirumiem ir Luksemburga un Īrija.

5.3 Latvija

Tas būs turpmāko pētījumu uzdevums – noteikt, cik lielā mērā Latvijas valdības atbalsta pasākumi bija pietiekami un mērķtiecīgi. Uzskatīt, ka tie bija pilnīgi pietiekami, efektīvi un mērķtiecīgi, būtu ilūzija, jo daudzi pasākumi bija jāīsteno ļoti agri – Latvijas Fiskālās disciplīnas padome 2020. gada aprīlī reizi divās nedēļās (vēlāk – reizi mēnesī) sāka publicēt Krīzes monitoringa ziņojumus un jau pirmajā ziņojumā ir minēta virkne šādu pasākumu.

Nākamajos pētījumos būtu jāsalīdzina valstis. SVF Policy tracker (IMF) veic nozīmīgu darbu, sekojot līdzi visu valstu notikumiem un atbalsta pasākumiem, taču tas ir neērts salīdzinājumiem.

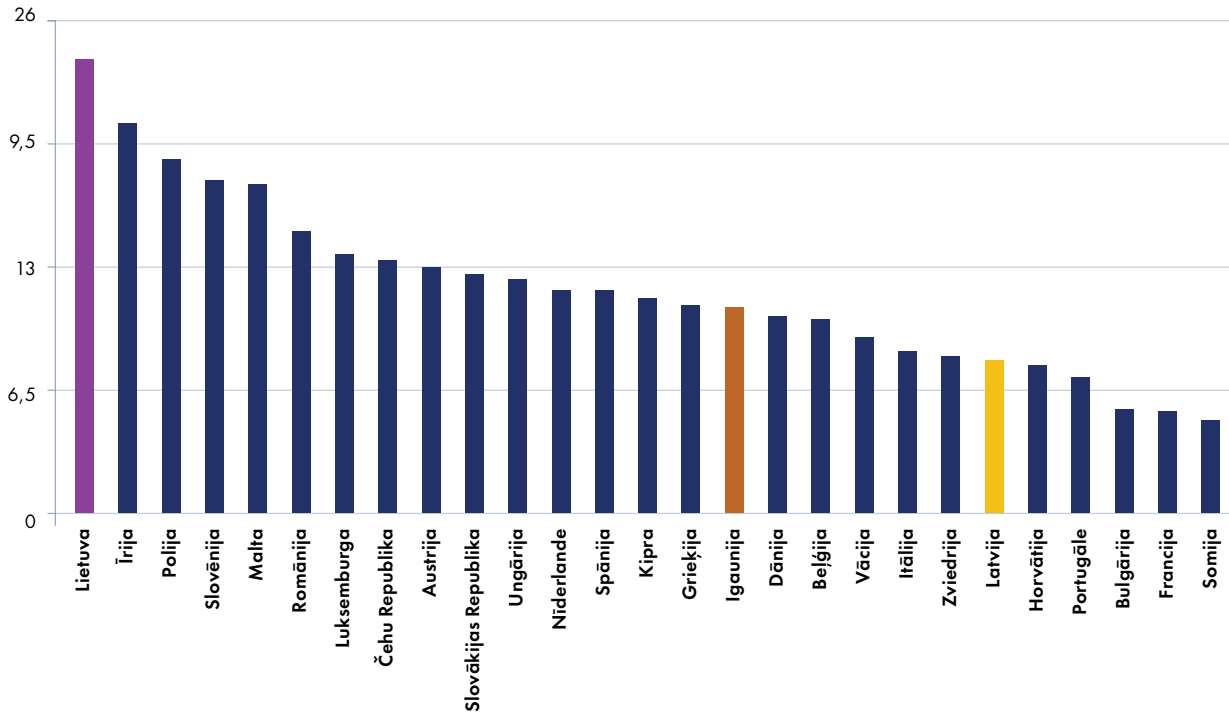
Īsāk sakot, Latvija ievieša virkni pasākumu (Latvijas Republikas Fiskālās disciplīnas padome), kurus var iedalīt piecās kategorijās: a) pabalsti (dīkstāves pabalsti, algu subsīdijas), b) aizdevumi un garantijas uzņēmumiem, piem., izmantojot valsts finanšu institūciju Altum, c) nodokļi, d) nozaru atbalsts (piemēram, veselībai un transportam) un e) ar ES finansējumu saistīts atbalsts (Stabilitātes programma, 2021. gads).

Vienkāršs⁷, bet joprojām saprotams veids, kā novērtēt valdības iejaukšanās apjomu ekonomikā, ir aplūkot valdības izdevumu pieaugumu. Tas tiek darīts 10. attēlā attiecībā uz ES valstīm, un ir redzams, ka pēc ES standartiem Latvijas valdības iejaukšanās bija samērā neliela.

Lietuvas nostāja var pārsteigt, bet, iespējams, tā ir saistīta arī ar vispārējām vēlēšanām 2020. gada oktobrī. Vēlēšanas nozīmē vairāk tēriņu, arī pašreizējā situācijā.

⁷ Valsts izdevumi acīmredzami var pieaugt arī tādu iemeslu dēļ, kas nav saistīti ar Covid-19, tāpēc izaugsmes tempus nevar interpretēt kā tikai ar pandēmiju saistītus. Valstis arī dažādā mērā var sniegt garantijas, kuras vēl jāizmanto, kas padara salīdzinājumus sarežģītus.

Piesardzības vārdā jāatzīst, ka nav vienotas izpratnes par to, kas ir iekļaujams “Covid izdevumos” vai “stimulu paketēs”, kā rezultātā dažādās publikācijās ir atšķirīgi procenti. Būtu nepieciešams vienoties par saskaņotu datu lietošanu, lai salīdzinājumi būtu atbilstoši, jo laiks iet uz priekšu un parādās nopietni pētījumi.

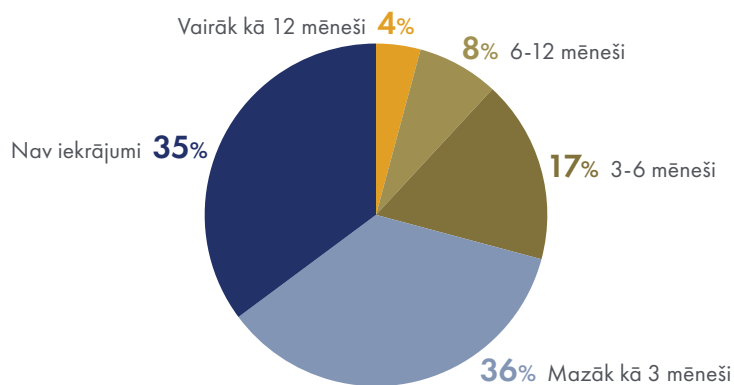

10. attēls: ES27, valsts izdevumu pieaugums, 2019. – 2020. g.
Avots: SVF un autora aprēķini

Minēšu tikai vienu, medijos diezgan plaši izreklamētu atbalsta piemēru – vienreizējo pabalstu mājsaimniecībām 500 eiro apmērā par katru bērnu vecuma līdz 15 gadiem⁸. Ņemot vērā 11. attēlu, tas var šķist piemērots. Ģimenes, kas zaudē savus ienākumus koronavīrusa dēļ, var nonākt ļoti grūtā stāvoklī, jo tikai nedaudzām no tām ir vērā ņemami iekrājumi.

Tas nozīmē, ka 500 EUR par bērnu tiek novirzīti arī tām ģimenēm, kurās darbs nav zaudēts un / vai ienākumi ir salīdzinoši augsti. Līdz ar to šis pasākums, protams, nav mērķtiecīgs, lai gan kā arguments varētu būt tas, kas šis pabalsts nav domāts tikai ģimeņu atbalstam, bet arī tūlītējam patēriņa atbalstam, lai stimulētu ekonomiku. Taču šeit ir arī populisma pieskaņa. Vismaz no fiskālā viedokļa tas ir vienreizējs pasākums, tāpēc nākotnē tas neatstās negatīvu ietekmi uz budžetu.

8 Ar dažādām papildu specifikācijām, skatīt Lsm.lv.

11. attēls: Cik ilgi mājsaimniecība var uzturēt savu dzīves līmeni, ja tai jāpaļaujas uz saviem ietaupījumiem? Latvija, 2020. gads

Avots: Pārstrādāts no

<https://stat.gov.lv/en/statistics-themes/economy/covid/8247-covid-19-impact-household-savings?themeCode=COVID>

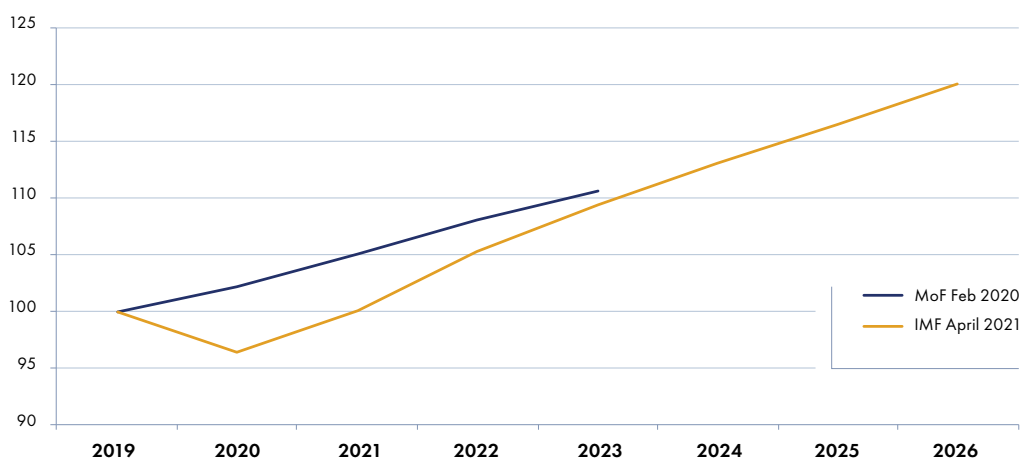
Rezumējot, ir pārāgri novērtēt Latvijas atbalsta pasākumus. Pirmais aptuvenais secinājums var būt tāds, ka, ņemot vērā, cik salīdzinoši maz tika ietekmēta izaugsme (7. attēls), atbalsts nebija neatbilstošs vai pārāk skops.

6. Latvia – nākotnes perspektīvas un atgriešanās pie izaugsmes

Kā jau tika apgalvots, Latvijas ekonomika cieta no pandēmijas salīdzinoši maz un nebūt ne tik smagi, kā tika prognozēts 2020. gada aprīlī.

Raksta tapšanas laikā izaugsme vēl nav atsākusies (vismaz pēc datiem; iespējams, ka faktiski tā ir atsākusies), taču, kā redzams 4. attēlā, mums ir ļoti atšķirīga IKP trajektorija, salīdzinot ar finanšu krīzi, un, ņemot vērā to, ka krīzes sākumā ekonomikā nebija nelīdzsvarotību, izaugsmes atjaunošanai ir maz šķēršļu, izņemot ierobežojumus un vakcīnas.

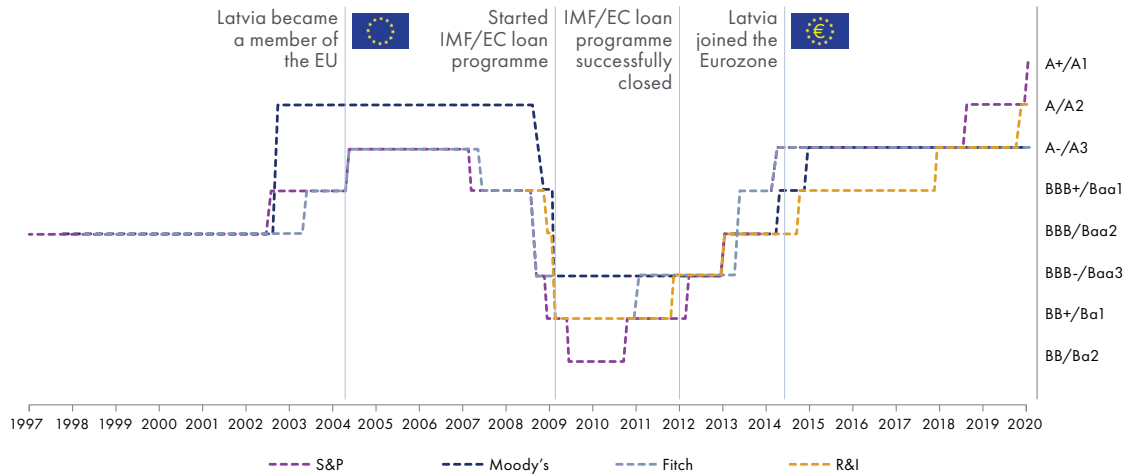
Tāda ir arī SVF prognoze (skat. 12. attēlu). 2021. gada aprīļa prognozē tiek sagaidīts, ka ekonomika līdz aptuveni 2023. gadam sasniegs Finanšu ministrijas 2020. gada februāra nepandēmisko scenāriju, savukārt atgriešanās pie pirmspandēmijas IKP līmeņa jāsasniedz jau 2021. gadā.

12. attēls: Latvijas IKP trajektorija (nemainīgas cenas), 2019 = 100. Finanšu ministrija (pirmskrīzes prognoze). SVF, pēdējā prognoze (2021. gadā aprīlis)

Avots: Latvijas Finanšu ministrija, SVF

Izaugsmes atjaunošanos un ticību tās ilgtspējībai, kā arī valdības rīcībai krīzes izraisītā krituma pārvarēšanā un valsts finanšu jomā apstiprina arī reitingu aģentūras (Valsts kase (1)). Latviju vērtē visas lielākās reitingu aģentūras (Standard and Poor's, Moody's un Fitch, kā arī Japānas R&I), un pandēmijas laikā neviena no tām nav pazeminājusi Latvijas reitingu (skat. 13. attēlu).

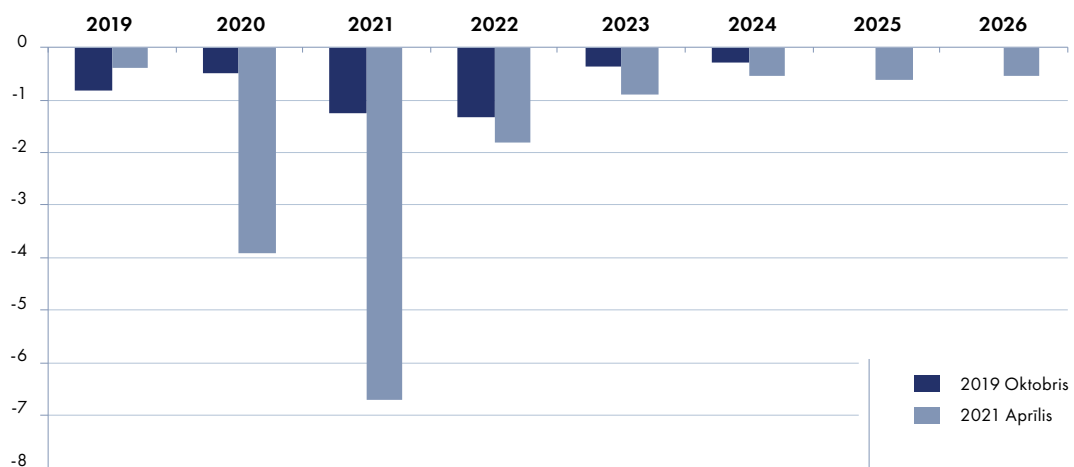

13. attēls: Latvijas kreditreitings S&P, Moody's, Fitch un R&I vērtējumā
Avots: Latvijas Valsts kase (2)

Šo ilgtspēju apstiprina prognozes par Latvijas fiskālo politiku. 14. attēlā redzamas SVF prognozes par valdības budžeta bilanci pirmskrīzes laikā (2019. gada oktobris) ar minimālu deficītu, kas plānots 2020. līdz 2024. gadam. 2021. gada aprīļa prognozēs jau ir ievērojams deficīts, bet tikai 2020. un 2021. gadam, pēc tam, normalizējoties ekonomikai, tiek prognozēta ātra atgriešanās pie zema deficīta.

Deficīts 2020. un 2021. gadā pārsniegs Stabilitātes un izaugsmes pakta (SIP) 3% sliekšni no IKP, taču tam nav nekādu sekū Latvijai, jo SIP tika apturēts 2020. gada 20. martā un tā tas paliks vismaz 2022. gadā. Tas būtu jāuzskata arī par atšķirīgu soli, kas tika sperts pēc finanšu krīzes, kad bija nepieciešami taupības pasākumi.

8. attēlā mēs arī redzējām, ka finanšu tirgos nav nekādu šaubu, pērkot Latvijas valsts obligācijas.

14. attēls: Latvija: Prognozētā valsts budžeta bilance (SVF), procentos no IKP, 2019. gada oktobris un 2021. gada aprīlis
Avots: SVF

Piezīme: 2019. gada prognoze neietver prognozes 2025. vai 2026. gadam

Šo valsts finanšu ilgtspēju vēl vairāk apstiprina 15. attēls (nākamā sadaļa). Valdības parāds attiecībā pret IKP palielinās lielāka deficīta (un IKP samazināšanās) dēļ, bet no nelielas 37% parāda attiecības pret IKP līdz joprojām mazam un viegli pārvaldāmam 47% limenim līdz 2021. gadam, kas joprojām ērti iekļaujas Māstrihtas parāda kritērijā – 60%.

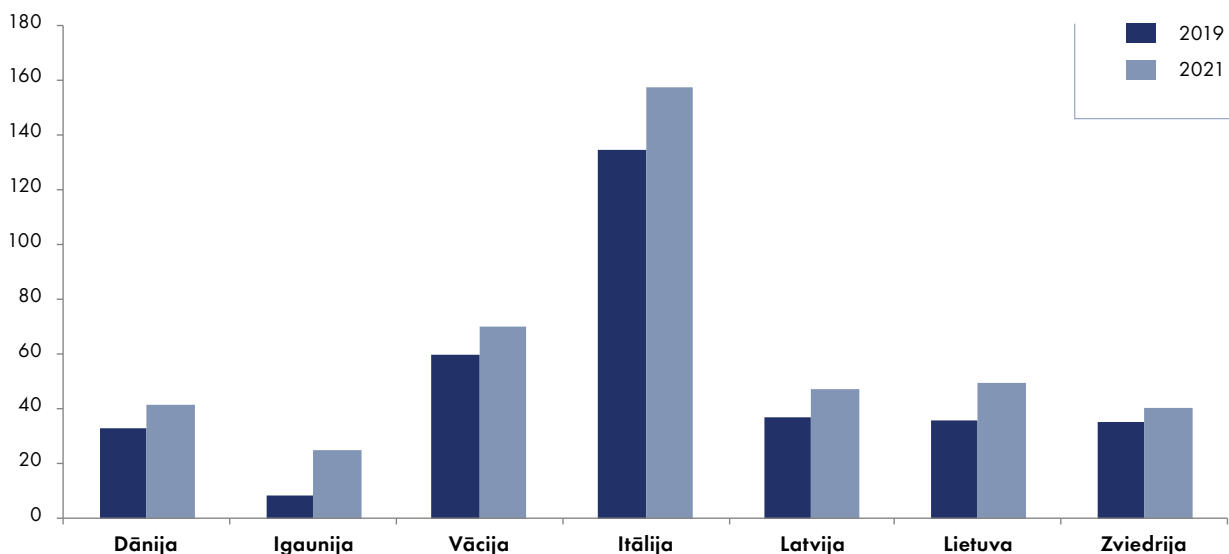
7. Neatbildēti jautājumi, pastāvošās šaubas un skatieni miglainā kristāla lodē

Vairāki jautājumi paliek neatbildēti, bet tiem ir liela nozīme turpmākajā Latvijas, ES un Eirozonas attīstībā.

Šeit ir daži no tiem.

Kaut arī Latvijas parāda ilgtspēja nav apšaubāma (sk. iepriekšējo sadaļu), tas ne vienmēr attiecas uz tādu valsti kā Itālija, kas ir Eirozonas trešā lielākā ekonomika (skat. 15. attēlu). Kā rīkoties ar Itālijas parādu, joprojām būs nozīmīgs jautājums nākamajos gados.

Var arī apgalvot, ka šis jautājums saista rokas ECB. Lai saglabātu parāda ilgtspēju, Itālijai ir nepieciešamas zemas procentu likmes, taču tas liek ECB turpināt zemu procentu likmju politiku, kas kādu dienu varētu apdraudēt tās nepārprotamo cenu stabilitātes mērķi.

15. attēls: Valdības parāds attiecība pret IKP, 2019. un 2021. gads (prognose) izvēlētās valstīs
Avots: SVF

Vai Atveseļošanas un noturības mehānisms (ANM) Latvijā un ES kopumā tiks izmantots apdomīgi, efektīvi un bez korupcijas pieskaņas? ES sasniegumi šajā ziņā nav izcili.

Varbūt ANM varētu būt "par daudz, par vēlu" un izraisīt dažu ekonomiku pārkaršanu? Ņemot vērā, ka Latvijai pirms pandēmijas bija novērojamas darba tirgus pārkaršanas pazīmes, tas ir apdraudējums, kas nopietni jāņem vērā, īstenojot fiskālo politiku.

Ar ANM un NextGenerationEU ES ir paplašinājusi savas pilnvaras, izsniedzot dotācijas un ieviešot nodokļus. Tās ir domātas kā "pagaidu programmas", taču nākotnē neapšaubāmi būs aicinājumi īstenot līdzīgus pasākumus. Vai tas ir Latvijas interesēs? Var arī apgalvot, ka ECB agresīvā zemo (un negatīvo) procentu likmju politika ir palīdzējusi radīt finanšu burbuļus. Daudzās valstīs vērojams liels akciju un

mājokļu tirgus pieaugums, un tas nav tas, ko varētu gaidīt krīzes situācijā. Latvija, par laimi, ja to vispār ir pieredzējusi, tad ļoti maz, bet burbuļu plīšanas gadījumā tas joprojām var radīt papildu kaitējumu.

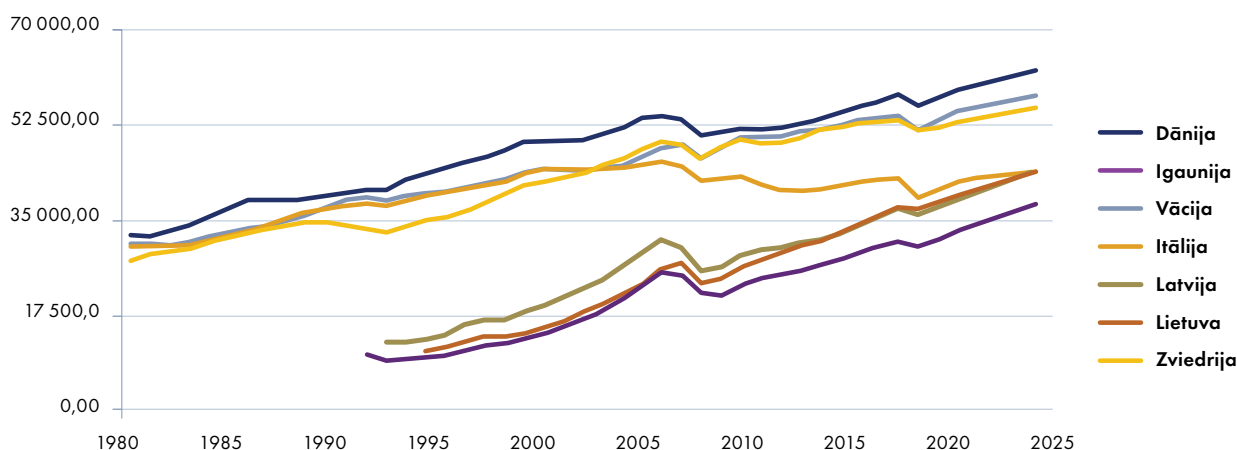
8. Nākotnes izaugsme Latvijā: ieteikumi un novērtējums

Izaugsme Latvijā atsāksies šogad (2021. gadā), jo notiek vakcinācija un tiek atcelti vai mīkstināti ierobežojumi. Taču Latvijai neatrisināts jautājums ir ilgtermiņa izaugsme, kā arī ne mazāk svarīga ir ienākumu izlīdzināšanās. Savukārt saistībā ar ienākumu izlīdzināšanās trūkumu var minēt divas problēmas.

Pirmkārt, Latvijai ir izdevies panākt būtisku daļēju ienākumu izlīdzināšanos ar "vecajām" ES valstīm (skat. 16. attēlu). IKP uz vienu iedzīvotāju Latvijā 1992. gadā bija 30% no, piemēram, Zviedrijas līmeņa, bet 2021. gadā tas bija pieaudzis līdz 60%. Tomēr pastāv ievērojama plaisa – arī attiecībā uz, piemēram, Dāniju, Vāciju un Lielbritāniju, kas ir izraisījis un atkal var izraisīt migrāciju no Latvijas.

Visticamāk, pilnīga konverģence ar šīm valstīm būtu sagaidāma aptuveni 30 gadu laikā, bet tā var arī nekad nenotikt. Vēsture rāda ļoti maz šādu izlīdzināšanās piemēru; Īrija ir viens no nedaudziem piemēriem Eiropā.

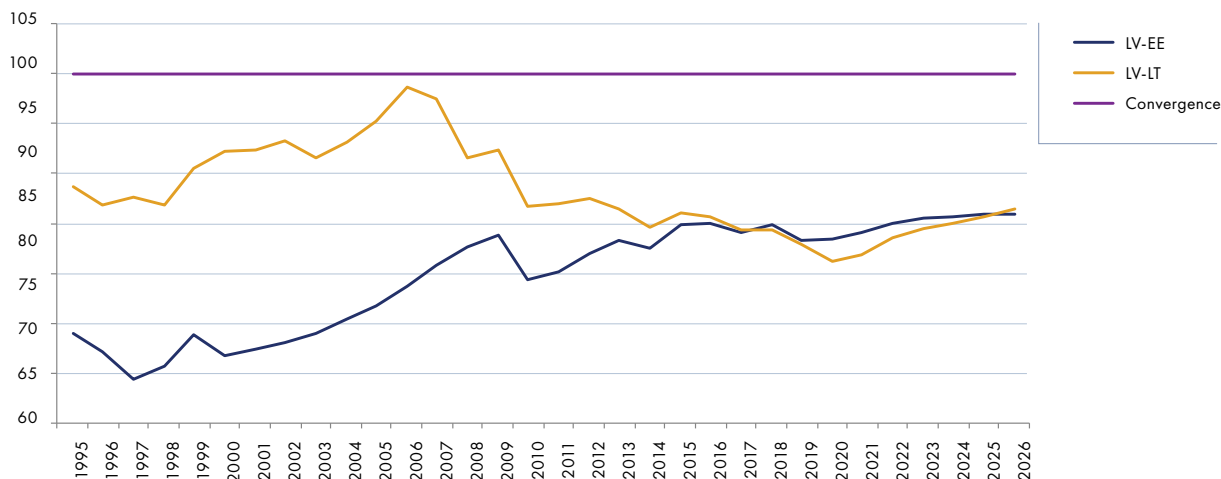
Otrkārt, kā redzams arī 16. attēlā, Latvija kopš neatkarības atgūšanas visu laiku ir atpalikusi no Baltijas kaimiņiem.

16. attēls: IKP uz vienu iedzīvotāju, nemainīgs (2017) USD, izvēlētās ES valstīs, 1980. – 2026. g. (prognozēts)

Avots: SVF, World Economic Outlook Databases, April 2021

Šis fakts sīkāk izpētīts 17. attēlā, kurā aplūkots Latvijas IKP uz vienu iedzīvotāju salīdzinājumā ar Igaunijas un Lietuvas IKP. Latvija ir pārvirzījusies tuvāk Igaunijai, taču, protams, gliemeža tempā, un starpība 2021. gadā joprojām ir 16%. Satraucošāk ir tas, ka plaisa starp Latviju un Lietuvu ir pieaugusi, t.i., Lietuva ir augusi straujāk nekā Latvija. Latvija 2007. gadā gandrīz bija panākusi Lietuvu, taču tikai pateicoties nenoturīgam kredītešanas bumam. Kopš tā laika plaisa ir palielinājusies un tagad ir aptuveni tāda pati kā ar Igauniju, kas, protams, nozīmē, ka Igaunija un Lietuva ir aptuveni vienādā līmenī, bet Latvija ir ievērojami nabadzīgāka.

17. attēls: Latvijas IKP uz vienu iedzīvotāju attiecība pret Igaunijas IKP uz vienu iedzīvotāju un Lietuvas IKP uz vienu iedzīvotāju 1995. – 2026. g. (prognozēts)

Avots: SVF, World Economic Outlook Databases, 2021. aprīlis

Šie fakti – ka Latvija vienmēr ir bijusi nabadzīgāka par Baltijas kaimiņiem un, vēl svarīgāk, ka izlīdzināšanās nenotiek, ir pievērsuši ekonomistu uzmanību, taču joprojām nav pilnībā izskaidroti.

Igaunijas labākos agrīnos rādītājus bieži izskaidro ar to, ka šī valsts bija labāk sagatavojusies tirgus ekonomikai, pateicoties tās saiknei ar Somiju vēlīnajā padomju periodā. Savukārt Lietuvā ir trīs lielas pilsētas (Viļņa, Kauņa un Klaipēda) ar ievērojamu ekonomisko aktivitāti, kamēr Latvijā ir tikai Rīga.

Var arī apgalvot, ka Latvija pēdējos gados ir zaudējusi divas no tās konkurences priekšrocībām: ir ievērojami sarucis tranzīts un Latvija ir zaudējusi savu ārzonu banku lomu īpaši attiecībā uz NVS valstīm.

Bet diez vai tas ir viss stāsts, un jo īpaši atšķirības starp Latviju un Lietuvu ir pelnījušas lielāku izpēti.

Pēdējais ķecerīgs komentārs: Kopš neatkarības atgūšanas nav trūcis ieteikumu par turpmāko izaugsmi Latvijā. Nacionālo attīstības plānu pārpilnība, pētījumi un ieteikumi no Pasaules bankas, SVF un ESAO, kā arī iekšēji Latvijā – no Ārvalstu investoru padomes, no Latvijas Tirdzniecības kameras, no tādām ideju laboratorijām kā CERTUS un BICEPS – un tie ir tikai daži.

Var jautāt, kāpēc tas nav veicinājis veiksmīgāku izlīdzināšanos?

Nepareizi padomi? Nepareiza problēmu analīze? Nav apzinātas problēmas? Pareizi apzinātas problēmas un pareizi padomi, bet izpildes trūkums?

9. Nākotnes pētījumi

Kā jau tika iepriekš minēts, šis ir nepabeigts darbs, jo:

- tā rakstīšanas laikā mēs joprojām esam liecinieki pandēmijai un tās ietekmei uz ekonomiku;
- daudz pētījumu nav iespējams veikt, jo trūkst datu un/vai politikas gala rezultātu, kuriem vēl jāmaterializējas;
- zinātniekiem vēl jāanalizē milzīgs politikas apjoms.

Runājot par Latviju, mēs gaidīsim Latvijas valdības padziļinātu atbalsta pasākumu analīzi. Par daudz vai par maz? Pareizs vai nepareizs laiks? Pareizi mērķēts vai nē?

Bet ilgtermiņā – ienākumu izlīdzināšanās un tās trūkums, kā apspriests 8. sadaļā.

ES (un arī Latvijas) līmenī rūpīga pārbaude ir gaidāma attiecībā uz NextGenerationEU un Atveseļošanas un noturības mehānismu, kā arī papildu pilnvarām, kuras ES krīzes laikā ir uzkrājusi attiecībā uz kolektīvo aizņēmumu, dotāciju izsniegšanu un jaunu nodokļu paaugstināšanu.

Vai ECB monetārā politika bija atbilstoša vai tā kā blakus efektu ir radījusi neveselīgus finanšu burbuļus?

Un var iedomāties "grandiozus" centienus: Vai šī ir bijusi mācība par politikas koordinēšanu ES un ko tas nozīmēs nākotnē? Kāds ir šis vislielākās izmaksu un ieguvumu analīzes rezultāts, kādu jebkad redzējusi pasaule? Vai tas bija visu aizliegumu un stimulu paketes vērts?

Un, bez šaubām, daudz, daudz citu jautājumu, un acīmredzami ne tikai ekonomikas jomā.

10. Secinājumi

Covid-19 pandēmijas priekšvakarā Latvijas ekonomiskā nākotne izskatījās drausmīga, bet iznākums izrādījās daudz mazāk smags.

Ekonomikas lejupslīde bija daudz mazāka nekā finanšu krīzes laikā, tā aprobežojās ar mazākiem ekonomikas sektoriem un izaugsme atsākās daudz ātrāk, arī spēcīgas pretcikliskas fiskālās un monetārās politikas dēļ.

No vienas puses, Latvija, tāpat kā citas valstis, 2020. gada februārī nebija gatava šāda veida krīzēm, bet, no otras puses, tā bija sagatavota: pirms krīzes Latvijai nebija ekonomisku nelīdzsvarotību, par kurām būtu jārunā, bet tai bija stingra fiskālā nostāja, tāpēc Latvija spēja tikt galā ar krīzes ekonomiskajām sekām.

Šī stabilā fiskālā nostāja kopā ar zemu valsts parādu kļuvis par stūrakmeni turpmākajai gatavībai nākotnes krīzēm, vienalga, vai tās būtu pandēmijas, finanšu vai citas krīzes, un tā varētu būt šīs krīzes vissvarīgākā mācība.

Nacionālā un ES fiskālā politika kopā ar bezprecedenta monetārajiem stimuliem arī spēlēja ļoti nopietnu lomu, taču par to iespējamo ietekmi vēl ir pārāgri runāt. Par daudz, par maz, mērķtiecīgi vai nē? Palīdzība izraisīja pārkaršanu un / vai neveselīgus finanšu burbuļus?

Tādējādi kopumā Covid-19 un tā ekonomiskās sekas uzskatāmas par īstermiņa problēmu Latvijai, kas tomēr nozīmē, ka nedz krīze, nedz līdzekļi tās pārvarēšanai neatrisināja vai neizmainīja Latvijas galvenās ilgtermiņa ekonomiskās problēmas: tā ir ekonomika, kurai izdevies panākt diezgan iespaidīgu ienākumu izlīdzināšanos ar līdzīgām ES dalībvalstīm, bet kura joprojām ir tālu atpalikusi no Ziemeļvalstīm, ievērojami atpaliek no pārējām Baltijas valstīm un nikuļo tuvu ES 27 apakšdaļai pēc ienākumiem uz vienu cilvēku.

Pievienojiet tam tuvojošos demogrāfisko triecienu un iespējamo emigrācijas atjaunošanos, kas ilgtermiņa ekonomikas konverģences mērķi pakļauj nopietniem izaicinājumam, jo pagaidām nav ieguldīts pietiekams ekonomiskais, politiskais un intelektuālais kapitāls attīstībā.

Atsauces:

Bruegel (2020), <https://www.bruegel.org/2020/06/the-eus-recovery-fund-proposals-crisis-relief-with-massive-redistribution/>

ECB (1), https://www.ecb.europa.eu/stats/policy_and_exchange_rates/key_ecb_interest_rates/html/index.en.html

ECB (2), <https://www.ecb.europa.eu/mopo/implement/pepp/html/index.en.html>

ES Komisija (1), https://ec.europa.eu/info/strategy/recovery-plan-europe_en

ES Komisija (2), https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/recovery-coronavirus/recovery-and-resilience-facility_en

ES Komisija (3), https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester/european-semester-timeline/national-reform-programmes-and-stability-or-convergence-programmes/2021-european_en#latvia

Latvijas Republika Fiskālās disciplīnas padome, <https://fiscalcouncil.lv/home>

IMF Policy tracker, <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19#L>

LRT ziņas, <https://www.lrt.lt/en/news-in-english/19/1332396/thermo-fisher-to-up-production-in-lithuania-make-supplies-for-vaccines-and-tests>

Lsm.lv (2021), <https://eng.lsm.lv/article/society/society/one-off-childcare-benefit-payments-of-500-euros-approved.a393156/>

Latvijas Republikas Finanšu ministrija, <https://www.fm.gov.lv/en/monthly-survey-economics-and-general-government-budget-0>

Valsts kase (1), Latvija, <https://www.kase.gov.lv/en/investor-relations/credit-rating>

Valsts kase (2), Latvija, https://www.kase.gov.lv/sites/default/files/2020-02/Kred%C4%ABtreitings%20v%C4%93sture_1.JPG

Vox (2020), <https://www.vox.com/22348364/united-states-stimulus-covid-coronavirus>